

ОНТОЛОГІЯ РУНІЧНОГО ЗНАКУ-СИМВОЛУ В СОЦІОКОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ

У статті визначено властивості рунічного знака як засобу символічної комунікації, наведено основні ознаки класифікації рунічних знакових систем.

Ключові слова: руна, знак, символ, інформація, комунікація, семіотика.

I. Вступ

В умовах стрімкого розвитку глобального інформаційного простору актуалізується необхідність наукового пізнання особливостей походження, еволюції та функціонального розмаїття знакових систем як основи соціальної комунікації. Це сприятиме розширенню уявлень про можливості процесів кодування-декодування інформації, засоби її фіксації, трансформації та канали передавання в часі й просторі.

Одним з унікальних засобів фіксації інформації є рунічний знак, він має просту графічну форму, однак може кодувати великі обсяги інформації залежно від мети та призначення інформаційного повідомлення (кожна окрема руна може позначати і певну життєву ситуацію, і внутрішній стан людини, і міфічного героя, а також тварину, дерево, рослину, камінь, має свою назву та власне звучання). Протягом більше ніж двохтисячорічної еволюції рунічний знак набув широкого спектра комунікативних властивостей. У сучасному комунікативному просторі руну використовують як знак-символ, знак-склад, знак-фонему, знак-цифру, у карело-фінському поетичному епосі є навіть пісня “Калевала”, яка складається з п’ятдесяти рун.

Як і будь-який знак, що в процесі комунікації завжди виступає як представник іншого предмета або властивості, рунічний знак онтологічно призначений для фіксації, зберігання та передавання певної інформації. У зв’язку із цим продуктивним для дослідження особливостей рунічних знакових систем є соціокомунікативний підхід. Класик цього підходу А. Соколов визначає соціальну комунікацію як рух смислів у соціальному просторі та часі [12]. Йому належить і найточніше визначення сутності семантичної інформації як амбівалентного феномена, що виражає духовні смисли в комунікабельній знаковій формі. Не менш авторитетний російський учений Ю. Столяров підкреслює, що запис інформації можливий лише через посередництво знаків, усе різноманіття яких від поділяє на два великих класи – аналогові та символічні [15]. Комунікаційну сутність знакових систем продуктивно досліджують й українські вчені В. Горовий, В. Ільганаєва,

Н. Кушнаренко, А. Соляник та ін. [1; 2; 4; 14]. С. Квіт зазначає, що “комунікація” може слугувати загальним терміном для позначення різних видів взаємодії за допомогою символів [3]. Суттєвий внесок у дослідження комунікативних властивостей знаку-символу належить Н. Мечковській, А. Назарчуку, Б. Семеновкеру, Ю. Тену та ін. [7; 9; 11; 16]. Однак феномен рунічного знака як засобу символічної комунікації залишається майже недослідженим.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити семіотичне підґрунтя онтології рунічного знаку-символу як засобу соціальної комунікації.

III. Результати

З позицій філософського підходу Г. Невосолов у своєму дослідженні зазначає: “Онтологія знака передбачає введення понять “матерія” і “буття” знака. Сутнісною властивістю знака є внутрішня трансценденція як умова його власного буття. Під матерією знака можна розуміти елемент статичності знака, що визначається поняттями імені й мденотата (референта). Акт семіозису розглядається як можливість сутності представляти щось за межами самої цієї сутності. Буття знака визначається як елемент динамічності, процесуальності знака, пов’язаний з поняттями сенсу (концепту), конотації та інтерпретації знака. Знак не існує як такий, якщо він нічого не означає. Але знак не просто вказує на річ поза себе: він вказує на спосіб, за допомогою якого існує ця річ у нашій свідомості. У нас немає іншого способу усвідомлювати трансцендентні якості речей інакше, ніж за допомогою знакових систем – єдиної відправної точки знання про ці речі. Філософське розуміння знака спирається на синтез семіотичної теорії значення, теорії референції, що розробляється в межах аналітичної філософії та релятивістської моделі реальності. “Знак” як комунікаційний феномен належить одночасно і до статичної, і до динамічної складової знакових систем. Якщо знак розглядається як елемент статичної семіотичної системи, то його визначають як двоєдину сутність, що має план вираження (те, що позначає) і план змісту (те, що позначається). Те, що означає, сприймається органами почуття та умовно відсилає реципієн-

та до предмета, що позначається знаком (явища, властивості, процесу тощо). Знак може бути розглянутий також і як елемент динамічної системи – сукупності комунікативних процесів передавання інформації: кодування, транспортування знаком інформаційного контенту та декодування, інтерпретування повідомлення реципієнтом” [9].

Аналіз еволюції рунічного знака в діалектичній єдності його семантичної та динамічної складових дає змогу визначити особливості поступового набуття ним багатоконтекстності та багатофункціональності. Цьому сприяє й концепція Ч. Морріса, який зазначає, що, згідно з вченням стоїків, процес семіозису складається із чотирьох компонентів: те, що виступає як носій (субстанції, або “тіла”) знака; те, на що вказує знак, або те, до чого він відсилає; вплив знака і, нарешті, його інтерпретатора [8, с. 57]. Знак тільки тому знак, що він інтерпретується як знак інтерпретатором, тобто має якусь інтерпретанту. Більше того, зрозуміти те, до якої інтерпретанти готує інтерпретатора знак, можна лише шляхом звернення до інших знаків. Знаки існують у системі, заданій інтерпретатором, і не випадково знак існує виключно як одиниця певної семіотичної системи. Але цю систему створили реципієнти – користувачі інформації. Без людини, яка в змозі розкодувати значення знаку, він не існує. Тобто знак має соціальну природу походження й існує в соціумі саме як комунікаційний феномен. У зв’язку із цим сутнісними властивостями будь-якого знака, зокрема й рунічного, є його інтерпретанта, яка певним чином впливає на інтерпретатора. Окрім того, треба зважати на те, що в розвинених знакових системах на інтерпретацію знака впливають принаймні ще дві системи, які, до того ж, контактують між собою. Знак – це посередник між людським розумом і світом, а системи знаків об’єднують їх у цілісність для певних комунікаційних актів.

Найґрунтовніше природу знака вивчають у царині семіотики, яка почала розвиватися завдяки працям її фундаторів – Ч. Пірса і де Соссюра, що досліджували сутність знака в єдності та взаємодії всіх його складових. У результаті виникла самостійна наукова дисципліна – семіотика, яка має три напрями досліджень: синтактику (або синтаксис), семантику й прагматику. Синтактика вивчає відношення між знаками та їх складовими; семантика – між знаком і означуваним; прагматика – між знаком і його користувачами. Так, за Ю. Лотманом, під семіотикою слід розуміти науку про комунікативні системні знаки, що використовуються в процесі спілкування [5].

Згідно з класифікацією Ч. Пірса, існують три групи знаків, руни належать до третьої [13]:

1) знаки-ікони – образотворчі знаки, в яких те, що означається, та те, що означає, пов’язані між собою за подобою;

2) знаки-індекси, в яких те, що означається, та те, що означає, пов’язані між собою належністю до часу або простору;

3) знаки-символи, в яких те, що означається, та те, що означає, пов’язані в межах певної конвенції, тобто ніби за попередньою домовленістю.

Класики семіотики підкреслюють, що знак – це єдність ідеального та матеріального. Ідеальна, внутрішня складова знака – це те, що передається, – значення, сенс (тобто його семантика), а матеріальна, зовнішня складова знака – це те, чим передається (тобто форма, матеріальне втілення знака).

Продуктивною для пізнання сутності знака-руни є концепція В. Новосолова, який стверджує, що динамічне уявлення знака передбачає п’ять компонентів:

1. Ім’я (що означає).
2. Денотат (референт), тобто предмет зовнішньої дійсності, що позначається ім’ям.
3. Десігнат (концепт), що являє собою сенс, уявлення про предмет або явище;
4. Коннотат, що охоплює додаткові експресивно-оцінні, естетичні значення;
5. Прагматичні потенції знака.

При цьому ім’я утворює план вираження, референт, концепт і коннотат формують план змісту, а прагматичні потенції виявляють план інтерпретації знака [9]. До того ж мовознавець А. Реформатський виділяє кілька ознак, властивих знаку:

- знак повинен бути матеріальним, тобто проявленим, доступним для чуттєвого сприйняття;
- знак як форма не має значення, але спрямований на значення, для цього він і існує, тому знак – член другої сигнальної системи;
- зміст знака не збігається з його матеріальною характеристикою, тоді як зміст мови вичерпується її матеріальною характеристикою;
- знак і його зміст визначаються місцем і роллю цього знака в заданій знаковій системі [10].

Важливою властивістю знака є те, що він може позначати не поодинокий об’єкт або конкретне явище, а групу об’єктів. У зв’язку із цим вводиться поняття семантичного обсягу знака. Чим більше конкретних об’єктів реального світу представляє цей знак, тим більший його семантичний обсяг. Щодо рунічного знака, то він має значний семантичний обсяг як за багатозначністю, так і за глибинністю трактувань, кількістю контекстуального розуміння значень певного знаку. Так, рунічний знак може бути використаний як символ у мантиці при пророцтвах, відкриваючи глибинність контекстуального контенту закодованої інформації; у геральдиці – як тамга, символічно позначаючи речі людини, її рід або сучасний бренд; у текстовому письмі – як позначення цифри (у рунічних календа-

рях) або як склад у стародавніх книгах, фонема в рунічній письмовій системі.

Так, прикладом великого семантичного обсягу знака є руна Еваз (використовується нині як графічна форма літери М). Еваз – дев'ятнадцята руна Футарка – Ehwaz, її фонема Е, семантичне значення – “рух, прогрес”. У широкому значенні цей знак символізує перехід у нову якість і подальший рух, пошук нових місць проживання, нових підходів до розвитку бізнесу, вдалі зміни будь-

якої ситуації. Сакральний смисл Еваз – це поступовий розвиток і стійкий прогрес, повільне зростання через послідовні зрушення й зміни. Зазначене може стосуватися як справ, так і розвитку ідей. Гасло цієї руни: “Вам щастить і Вам таланить”. Графічна форма руни Еваз зустрічається в абетках багатьох мов, а також позначає число п'ятнадцять у рунічних календарях та голосну фонему “Е” у записах на поминальних каміннях, зброї вікінгів тощо.

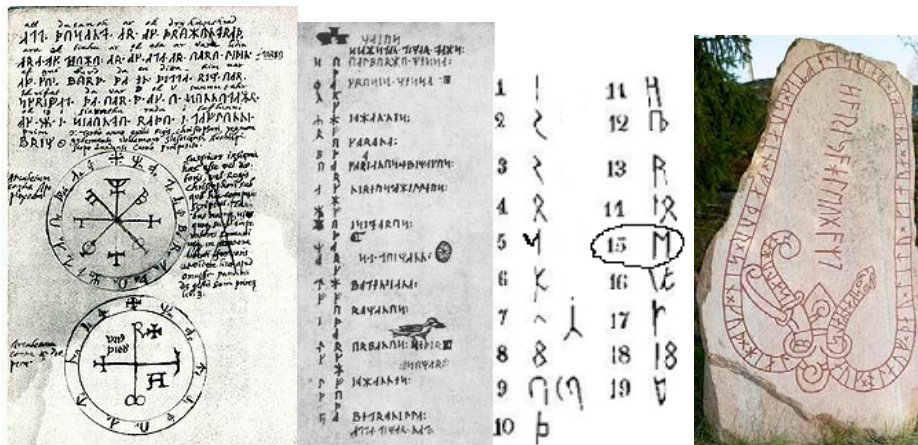

Рис. 1. Сторінки з рукопису “Computus Runicus”. В ньому руна Еваз позначає число п'ятнадцять. Поминальний камінь зі Скандинавії (XI ст.) Запис декодується: “Ночами плачемо за ними, молодими” [17]

Рис. 2. Приклади сучасного використання рунічного знака-символу Еваз

На сучасному етапі розвитку символної комунікації руна Еваз продовжують використовувати в амулетах, талісманах прихильників північної традиції. Наприклад, на амулеті (рис. 2, перший ліворуч) рунічний знак Еваз зображено в складі скандинавського футарку; є він і на зображенні бінд-руни – складного сакрального рунічного напису, спрямованого на збільшення фінансового прибутку (рис. 2, по центру); у написі над

малюнком скандинавської богині Фреї руна Еваз використано в значенні голосної фонему Е (рис. 2, третє зображення).

Окрім цього, рунічний знак-символ Еваз широко використовують нині в логотипах відомих брендів. У мантиці вважається, що саме завдяки сакральному значенню цієї руни бізнес цих компаній успішно розвивається (рис. 3).

Рис. 3. Руна Еваз у мантиці та логотипах відомих брендів

Отже, рунічний знак-символ має великий семантичний обсяг, декодування значень якого відбувається залежно від контексту. Матеріальне втілення знака, його план вираження можуть бути вельми різноманітними, головне, щоб знак сприймався органами почуттів: слухом, зором, дотиком. Переважну частину інформації про світ людина отримує за допомогою зору. І не випадково приклади знакових ситуацій, наведені вище, були спрямовані на візуальне сприйняття. Одні й ті самі предмети в різних мовах називаються по-різному. Виходить, що в основі назви лежить домовленість, угода, конвенція. Конвенціональність – найважливіша властивість знака. Рунічний знак має природну форму походження, засновану на різновидах жилкування листя дерев, тому дуже легко сприймається візуально, і підтвердженням того є його тисячолітня еволюція й багатофункціональне використання різними народами.

З одного боку, знак ніколи не існує ізольовано, сам по собі. Він завжди є елементом цілісної знакової системи, яка діє в певній комунікативній ситуації. Тому укласти конвенцію, домовитися про зміст знаку на практиці означає виявити певну групу знаків та умови їх використання в процесі комунікації. Але, з іншого боку, рунічний знак-символ може бути використований і сам по собі – у логотипах, тамгах, бути самостійним елементом мантичної та письмових систем.

Так, філософ Ю. Тен, досліджуючи специфіку символу як засобу міжкультурної комунікації, спирається на теорію символу болгарського науковця Цветана Тодорова, який виокремлює такі складові знака-символу: знакова форма; зв'язок значення; об'єктивний зміст. Знакова форма розглядається, з одного боку, як об'єктивний зміст, з іншого – як об'єкт, який можна використовувати самостійно (наприклад, використання чисел у математиці або слів у поезії). К. Юнг, пише дослідниця, зазначає принципову відмінність між символом і знаком: знак завжди менше, ніж те, що означається, тоді як символ завжди ширше й глибше, ніж те, що символізує в певний момент. Більше того, символ не можна штучно сконструювати. Він, на відміну від раціонального знака, нерациональний, природний і спонтанний. Символ – це знак особливого типу. Якщо простий знак – це своєрідні двері в предметний світ значень (образів і понять), то символ є дверима в непередметний світ смислів [16].

Варто погодитися із цією думкою й наголосити, що рунічний знак – це знак-символ, який має багатозначну та багатофункціональну семантичну складову. Окрім цього, рунічні знаки об'єднані в систему, яка сама по собі має значення природного циклу (з весни – до зими, від “пробудження” до “заси-

нання”). Дослідник А. Соломоник вважає, що узагальнювальна класифікація всієї різноманітності знаків практично недосяжна, та й недоцільна, тому що класифікувати знакові системи потрібно на основі базисної ознаки, що їх утворює. Він запропонував класифікувати знакові системи й самі знаки, звши останні до п'яти основних видів, причому розмістивши їх ієрархічно. Ієрархічність пов'язана з певними параметрами: послідовність появи у філогенезі людства і в онтогенезі окремої людини, ступінь абстрагування, що лежить в основі кожного типу базисного знака. Важливо, що вершиною ієрархії в цій класифікації є знак-символ. Саме цей різновид знака здатний позначати набагато ширше коло предметів або явищ, ніж будь-який інший вид знака. За А. Соломоніком, літер-ієрогліф (умовно він ототожнює ці терміни) означає лише один певний звук у мові, а символ має багато значень [13]. Хоча в такому контексті не доцільно ототожнювати літеру та ієрогліф, тому що ієрогліф (єгипетський або китайський), окрім фонемі, може мати й інші значення. Окрім того, дослідник неправомірно звужує обсяг поняття символу до математичних кодів, хоча існує велика кількість різновидів символічних систем. Однак варто підтримати його пропозицію щодо необхідності розроблення класифікації саме знакових систем, а не окремих знаків.

Знаковою системою називають сукупність знаків, що відрізняються між собою принаймні однією ознакою. Знакова система поєднується набором синтаксичних, семантичних і прагматичних правил, що утворюють систему засобів комунікації. При цьому зрозуміло, що комунікаційні можливості знакової системи значно ширше, ніж можливості її елементів, узятих окремо. Справа в тому, що сенс переданого повідомлення може залежати не лише від наявності в ньому того чи іншого знака, а й від того, яку комбінацію вони утворюють.

Відповідно до цього процес функціонування знакової системи передбачає наявність таких шести компонентів:

1. Відправника (джерела), який, будучи готовим до створення повідомлення й володіючи, з одного боку, тезаурусом (деякою сукупністю знань про зовнішній світ і виникаючі при цьому типові ситуації), а з іншого – лінгвістичною компетенцією (знанням комунікаційної системи та обмежувальними нормами, які в ній існують), реалізує функцію створення повідомлення (питання або відповіді).
2. Каналу з інформаційним шумом, який з'єднує джерело з адресатом і по якому може бути передано повідомлення.
3. Повідомлення, тобто інформація, що кодується з дотриманням правил послідовності знаків, які передаються по каналу

зв'язку у вигляді імпульсів та сприймаються органами почуттів.

4. Зовнішньої (референціальної) ситуації, яка стимулює появу повідомлення, хоча б частково описується в повідомленні й використовується при його розшифровці (цю частину ситуації називають зазвичай контекстом).
5. Реципієнта повідомлення.
6. Зовнішнього спостерігача [9].

Зважаючи на це, рунічні знакові системи можуть впорядковуватися за різними класифікаційними ознаками, однак найточнішим є їх поділ за функціональним призначенням на такі основні види:

- мантична;
- письмова.

Мантична рунічна система, у свою чергу, поділяється за походженням на такі різновиди:

- скандинавську;
- англосаксонську.

Письмова або літерна рунічна система за ознакою етнічної належності поділяється на такі різновиди футарків (абеток):

- етрусський;
- тюркський (орхоноєнісейський);
- готський;
- скандинавський;
- англосаксонський;
- слов'янський;
- маркоманічний (суміш скандинавського та англосаксонського).

Також існують авторські рунічні системи, які з'явилися у ХХ ст. (системи Гвидон фон Листа, Ю. Гоча та ін.), які потребують ще додаткових досліджень та перевірки їх ефективності часом та практикою.

IV. Висновки

Отже, онтологічно рунічний знак-символ є багатофункціональним засобом комунікації, що має великий семантичний обсяг і значне географічне поширення. Комунікативна цінність і сталість розвитку рунічного знака полягає в його властивостях використовуватися в декількох видах комунікації: символній (орнаменти, амулети), письмовій (склади, фонемі), бренд-комунікації (логотипи, товарні знаки). Подальшого дослідження потребує проблема визначення синтактичних особливостей функціонування та використання рунічних знаків у письмовій комунікації.

Список використаної літератури

1. Горюхов В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / В. Горюхов ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2010. – 356 с.
2. Ильганаева В. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) :

словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : Городская типография, 2009. – 392 с.

3. Квіт С. Масові комунікації : підручник / С. Квіт. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. – 206 с.
4. Кушнарченко Н. Н. Документоведение : учеб. для студентов ин-тов культуры / Н. Н. Кушнарченко. – 8-е изд., испр. – Киев : Знання, 2009. – 460 с.
5. Лотман Ю. М. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю. М. Лотман // Избранные статьи : в 3 т. – Таллинн, 1992. – Т. 1. – С. 87.
6. Лебедев М. В. Стабильность языкового значения / М. В. Лебедев. – Москва : УРСС, 1998. – 168 с.
7. Мечковская Н. Б. История языка и история коммуникации: от клинописи до Интернета : курс лекций по общ. языкознанию / Н. Б. Мечковская. – Москва : Флинта : Наука, 2009. – 582 с.
8. Моррис Ч. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика. – Москва, 1983. – С. 39.
9. Новоселов В. Г. Философское понимание и онтология знака : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 / В. Г. Новоселов. – Новосибирск, 2009. – 194 с.
10. Реформатский А. А. Введение в языковедение / под ред. В. А. Виноградова. – Москва : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
11. Семеновкер Б. А. Эволюция информационной деятельности: Рукописная информация / Б. А. Семеновкер ; Рос. гос. б-ка. – Москва : Пашков дом, 2009. – Ч. 1. – 248 с.
12. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : Изд-во В. А. Михайлова, 2002. – 449 с.
13. Соломоник А. Очерк общей семиотики : монография / А. Соломоник. – Минск : МЕТ, 2009. – 191 с.
14. Соляник А. А. Документивная коммуникация в системе научного знания / А. А. Соляник // Культурология та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали Міжнар. наук. конф. (22–23 листоп. 2012 р.) / ХДАК. – Харків, 2012. – С. 161–163.
15. Столяров Ю. Н. Документология : учеб. пособ. / Ю. Н. Столяров. – Орёл : Горизонт, 2013. – 370 с.
16. Тен Ю. П. Символ в межкультурной коммуникации : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.13 / Ю. П. Тен. – Грозный, 2008. – 333 с.
17. Computus Runicus [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.arildhaug.com/computus_runicus.htm.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2014.

Чекштуріна В. Н. Онтологія рунического знака-символа в соціокомунікативном просторанстве

В статье выявлены свойства рунического знака как средства символической коммуникации, приведены основные признаки классификации рунических знаковых систем.

Ключевые слова: руна, знак, символ, информация, коммуникация, семиотика.

Chekshturina V. Ontology Runic Signs and Symbols in Sociocommunicative Space

Identified properties runic characters as a means of symbolic communication, are the main features of the classification of runic sign systems. Considered a unique means of data recording – runic sign which has a simple graphical form, but can encode large amounts of information depending on the purpose and destination information notice (each individual rune can mean and certain life situation, and the internal state of man, and the mythical hero, and also animals, trees, plants, stone has its own name and sound). For more than two-millennium evolution runic sign gained a wide range of communication features. It is proved that runic sign symbol has extensive semantic scope, decode values which is depending on the context. In modern communication space fleece is used as a sign, symbol, sign, structure, sign-phoneme, Sign-digit. Runes signs, symbols incorporated into the system. Sign system is the set of characters that differ by at least one sign. Sign system combines a set of syntactic, semantic and pragmatic rules that form a system of communication. Thus it is clear that connectivity sign system is much broader than the possibility of its constituent elements, taken separately. Determined runic sign systems can be sorted according to different classifications, but their division is the most accurate The function into the following types: mantychna and written. Mantychna Runic system is in turn divided by birth in the following varieties: Scandinavian and Anglo-Saxon. Written or letter Runic system on the basis of ethnicity is divided into the following types Futhark (alphabets): Etruscan; Turkic (orhono-yeniseysky); Gothic; Scandinavian; Anglo-Saxon; Slavic; markomanichny (mix of Scandinavian and Anglo-Saxon). The communicative value and sustainability runic sign is in its properties used in several types of communication: symbolic (ornaments, amulets), writing (syllables, phonemes), brand communication (logos, trademarks). Further research needs to determine Syntactic problem of the functioning and use of runic characters in written communication.

Key words: rune, symbol, character, communication, information, semiotics.